

Miroslav Krleža u sukobu na književnoj ljestvici

Marciuš, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:269793>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Filip Marcius

***Miroslav Krleža u sukobu
na književnoj ljevici***

(Diplomski rad)

Rijeka, 2018.

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

Filip Marciuš

Matični broj:

0009063752

Miroslav Krleža u sukobu na književnoj ljevici

Diplomski rad

Studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Aleksandar Mijatović

Rijeka, 5. rujna 2018.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. Književnost socijalizma	3
2.1. Utjecaj ideologije na književnost.....	5
2.2. Političko-didaktička uloga književnosti u vrijeme socijalizma	8
2.3. Socijalizam kao ideologija unutar književnosti	10
3. Sukob na književnoj ljevici	13
3.1. Krleža i nadrealisti	14
3.2. Vatrene polemike u časopisima „ <i>Plamen</i> “ i „ <i>Književna republika</i> “	16
3.3. Krležino (ne)slaganje sa socijalnom literaturom	19
4. Polemički udarci na Krležina stvaranja.....	23
4.1. Kamo ideš, Krležo?	26
4.2. Književna i politička situacija Krleže	30
5. Sukob s „pečatovcima“	33
5.1. Dijalektički antibarbarus	36
6. Povratak Krleže kroz časopis <i>Republika</i>	39
7. Završne godine sukoba na ljevici	41
8. Zaključak	43
9. Sažetak.....	45
Ključne riječi	45
10. Literatura	46
ČLANCI	47
INTERNETSKI IZVORI	47

1. UVOD

Dvadesetih godina dvadesetoga stoljeća javlja se u Jugoslaviji socijalno angažirana književnost koja postaje instrumentom izražavanja klasnih borbi i političko-kulturnih nesuglasja u tadašnjem društveno-ekonomskom uređenju države. Temeljna odlika socijalizma kao društveno-ekonomskog uređenja jest uspostavljenje društvene kontrole nad dobrima države. Prema tome, radnički sloj društva je prvotni predvodnik izgradnje novog uređenja. Socijalno angažirana književnost koja se javlja u Jugoslaviji vođena je po uzoru na istoimenu književnost u SSSR-u te se kronološki proteže od početka dvadesetog stoljeća pa sve do pedesetih godina dvadesetog stoljeća kada na snagu dolazi liberalizacija književnosti i odmak od SSSR-a.

Socijalno angažirana književnost dovela je do „sukoba na književnoj ljevici“ u kojem su se sukobile politički lijevo orijentirane intelektualne skupine. Sukob koji je bio vođen nije jačao samo u Jugoslaviji, već i na području čitave Europe. Iako je vidljivo isključivo neslaganje oko poetičkih i estetskih struktura, sukob je također bio popraćen političkim previranjima koja su se projicirala na književnu djelatnost.

Miroslav Krleža jedna je od središnjih književnih ličnosti koja je djelovala u višedimenzionalnom sukobu te je njegovo djelovanje kroz cijeli sukob bilo usmjereno prema nedogmatskom i umjerenijem shvaćanju funkcije književnosti od one u SSSR-u, pa i Jugoslaviji. Krležina ostavština u sukobu na ljevici izrazito je dojmljiva zbog njegove polemičke dosljednosti i zauzimanja neutralnih stajališta u funkciji književnika koji pokušava razriješiti naočigled nespojivu vezu poetičke estetike i političke ideologije.

Rad se poziva na teorijske analize dostupne literature i izvora koji su povezani sa sukobom na književnoj ljevici u jugoslavenskoj književnosti te pitanja uloge Miroslava Krleže u sukobu lijevo orijentiranih skupina.

Osim dostupne literature, rad se poziva na pisma, časopise, članke i prikaz socijalističke književnosti uoči „*sukoba na književnoj ljevici*“.

2. Književnost socijalizma

Socijalizam je vrsta društveno-ekonomskog uređenja koje podupire kritiku privatnog vlasništva i oblik društvene kontrole nad njime te potiče načelo društvene nejednakosti.¹ Početak provođenja takvog uređenja javlja se u SSSR-u nakon pobjede Lenjinovih pristaša, takozvanih boljševika.

Početak Prvog svjetskog rata datira davne 1914. godine. Gledajući na socijalistički režim, moramo se okrenuti stanju u zemlji koja je iznjedrila najviše od društveno-ekonomske doktrine. Rusija, zemlja koja je za vrijeme Drugog svjetskog rata ratovala na strani saveza Antante, našla se u vrlo nepovoljnom položaju. Naime, za vrijeme rata u Rusiji zbog neželjenih ratnih rezultata i neučinka na bojnopolju počinje vladati nemir koji će na kraju izrasti u revoluciju. Revolucija koja je izbila zbog sveukupnih ratnih gubitaka i loših rezultata na bojnopolju bila je takozvana *Oktobarska revolucija*, a vodili su je boljševici koji su uspostavili komunistički režim u državi. Situacija koja je nastala u novouređenom sustavu nije ostavila dobar dojam na sile Zapada te je, sukladno nezadovoljstvu, izbio rat između takozvanih *bijelih* i boljševika. Između sukobljenih strana pobjedu su odnijeli boljševici vođeni Vladimirom Lenjinom. Tim je ishodom Rusija ušla u federalni Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika.

Književnost za vrijeme socijalizma postaje glavnim instrumentom političke propagande Komunističke partije Jugoslavije. „Književnost postaje podređena političkoj struji pa je po partijskoj preporuci treba očistiti od svakog oblika društvene kritike, intimizma i subjektivizma.“² Sukladno tim naputcima čelni ljudi su inzistirali na stvaranju književnosti čija će djela biti shvaćena kao instrukcije narodu u kojima su glavni likovi nosioci socijalističkih vrlina prikazani

---

¹<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56924>, Leksikografski zavod Miroslav Krleža

² Brozović, Domagoj. *Sukob na književnoj ljevici u novohistorističkom ključu*. „Umjetnost riječi“ LIX (2015), 1-2, Zagreb, siječanj-lipanj, str. 137

vrlo polarizirano te prikazuju dobrobit budućeg sistema. Drugim riječima, kulturni cilj trebao se temeljiti na stvaranju djela kroz koja će se ogledati postojeći sistem bez nedostataka. Zadatak je bio, kroz književna djela, pružiti čitateljima sigurnost u sistem kako ne bi došlo do sumnje u novonastali sistem ili nepovjerenje u društveno-socijalni napredak. Politička propaganda sve se više javljala u svakodnevnom životu te je postala izraženija i u društvu i u umjetnosti i kulturi. pisci u socijalizmu, oni priklonjeni proleterima, kritizirali su društvo klasa, *buržoaziju*. Smatralo se da bogatija klasa ljudi ne može parirati radnicima s obzirom na to da ne dijele probleme iste prirode kao proletarijat.

Nakon jačanja tendencioznog stvaranja književnosti, prema Kaleziću, pisci komunističkog predznaka udružuju se u organizacije poput *Proletkulta* i Saveza ruskih proleterskih pisaca, *RAPP*. Cilj spomenutih književnih organizacija bio je jačanje socijalističke propagande. SSSR, kao prvotni promicatelj socijalističkih ideja, utjecao je na ostatak svijeta svojom socijalističkom propagandom. Prva konferencija Međunarodnog udruženja proleterskih i revolucionarnih pisaca, *MURP* održana je u Moskvi 1927. godine.³ *MURP* je organizacija čiji je zadatak ostvarivanje proleterske ideologije u sferi književnosti. Svrha *MURP-a*, internacionalizacija iskustva sovjetske proleterske književnosti, prihvaćena je u Harkovu 1930. godine gdje se odvijao skup proleterskih pisaca.⁴ U borbi s ugnjetačkom klasom proletarijat stvara umjetnost koja služi revolucionarnim ciljevima i jedan je od oblika njegove revolucionarne prakse.⁵ Rezolucijom koja je donesena i izglasana u Harkovu, književnost se nastoji podrediti ideološkom aparatu i svjetonazoru.

Nakon rezolucija u Harkovu, sljedeći je skup socijalističkih pisaca održan u Moskvi. Prvi kongres Saveza sovjetskih pisaca označio je prividno popuštanje

---

³ Kalezić, Vasilje. *Pokret socijalne literature*. Narodna knjiga-Alfa: Beograd, 1999. str. 70

⁴ Visković, Velimir. *Sukob na ljevici: Krležina uloga u sukobu na ljevici*. Narodna knjiga-Alfa: Beograd, 2001. str. 1

⁵ Flaker, Aleksandar. *Sovjetska književnost 1917. – 1932*. Naprijed: Zagreb, 1967. str. 105

harkovske linije. Na kongresu je uspostavljena nova književna politika, socijalistički realizam (soerealizam), koji nameće realističku prozu i roman kao najpogodniji prozni oblik.⁶ Zadatak soerealizma bio je slijediti partijske dogme i kroz književnost prenositi ideologiju socijalizma.

Socijalistički realizam, kao i u ostatku svijeta, doživljava koliko-toliko prihvaćanje putem političke linije i u Jugoslaviji. Takozvani soerealizam slijedi ideološku liniju i bavi se pitanjima socijalizma. Politika socijalizma zadirala je u društveni život, samim time u kazalište, glazbu i film te mnoštvo drugih medija. Socijalistički politički vrh borio se protiv neistomišljenika jer je bilo važno da socijalizam kao društveno uređenje i dogma ne zadobije negativan predznak. Zadatak ideološke propagande bio je svaku nepodobnu činjenicu izbrisati ili preoblikovati. Vodeći se mišljenjem da svaka umjetnost teži autonomiji, književnošću se, u socijalistički uređenom društvu, nastojalo upravljati političkim odlukama. Politika želi od književnosti učiniti medij propagiranja i prolongiranja socijalističkih ideja i novotvorina.

2.1. Utjecaj ideologije na književnost

Književnost kao autonoman dio umjetnosti, premda govoreći o početnim godinama dvadesetog stoljeća o istoj ne možemo raspravljati bez utjecaja politike, počinje padati pod utjecajem zatvorenog SSSR-a i njegove hermeneutičke politike. Ideologija socijalističkog principa upravljanja koja se provodila u Jugoslaviji bila je vidljiva i izražena u svim društvenim djelatnostima u koje se, nedvojbeno, ubrajala i književnost. Socijalistički proglesi bili su prisutni u svim medijima, poput glasila i časopisa, u kojima su pisci i kritičari objavljivali svoje radove. Sve medije i društvene djelatnosti kontrolirala je politika Partije,

---

⁶ Velimir, Visković. *Sukob na ljevici: Krležina uloga u sukobu na ljevici*. Narodna knjiga-Alfa: Beograd, 2001. str. 7

podrazumijevajući i sam sadržaj koji se u njima tiskao. Sukladno kontrolama koje je provodila Partija u Jugoslaviji, socijalistička ideologija postaje instrument kroz koji politički moćnici teže homogenosti sveopćeg mnijenja. Najlakši i najbrži način približavanja ideologije masi bio je ukorijeniti temeljne odlike socijalizma kroz književna djela. Zadiranjem politike u književnost gubi se iskonska odlika umjetnost, pa i književnosti, odnosno autonomija. Cijeli državni vrh bio je kompatibilan oko jedne stavke; KPJ je već u predratnom razdoblju izgradila svoje stajalište o književnosti u kojem se jasno pokazuje kako književnost mora biti društveno funkcionalna, odnosno u službi one društvene klase koja se smatra nosiocem socijalnog napretka.⁷

Strogo i usko gledajući cjelokupan život kreirala je politika vladajuće klase. Politička ideologija socijalizma zadirala je u kretanje masa i podređivala društvene djelatnosti svojim idealima i načelima. Politika socijalizma bavila se djelatnostima države i organizirala skupove u kojima se polemiziralo o problemima Partije i načinu rješavanja istih. Većina pisaca piše svoja djela ogledavajući stanje u društvu i politici te počinje organizirati književne skupove i organizacije prema „ideološkom ukusu socijalizma“. Politički vrh Jugoslavije, odnosno Partija, radio je sve kako bi građani što bolje i zornije upoznali dobrobit socijalističkog uređenja države, što podrazumijeva da svaki proglas koji je izlazio u javnost bude podložan političkoj struji. Kako bi se barem djelomično približila razmišljanju mase, ideologija socijalizma morala je dospjeti u medije kao neka instrukcija za bolji život. Svaka knjiga koja je izašla iz tiskare bila je pomno i detaljno provjerena od vodećih rukovodioca medija i odjela za propagandu. Vojislav Mataga piše da se masa i književnost pratila putem agitacijsko-propagandnog stroja kojem je jedini cilj bio politička mobilizacija građana.⁸

---

⁷ Mataga, Vojislav. *Kritika i ideologija*. Školske novine: Zagreb, 1995. str. 54

⁸ Mataga, Vojislav. *Kritika i ideologija*. Školske novine: Zagreb, 1995. str. 55

Dužnost promicanja socijalističkih vrijednosti dobili su književnici koji su svojim radom i spisateljskim sposobnostima morali uspostaviti vezu književnosti i ideoloških stavova Partije. Odjelom za agitaciju i propagandu rukovodio je Radovan Zogović. Kao tadašnji rukovodilac socijalističke propagande, pojasnio je svrhovitost književnosti kroz govor na Prvom kongresu književnika Jugoslavije u Beogradu 1946. godine:

„Zadatak je naše suvremene književnosti da *„umjetnički široko i živo, odrazi našu savremenu historiju“*. Ona mora prikazati narodu što je sve uradio. To je: zadatak, namjena, sadržaj (i) smisao književnosti.“

Ponovno se naglasila funkcija književnosti koja je morala biti provedena, a to je praćenje onoga što je nacionalno bitno i zacrtano. Zadatci se kao takvi, dani od političkog vrha, trebaju vjerno slijediti i izvršavati da boljitak Partije ne bi stagnirao, odnosno da samim time ne bi stagnirala i ideologija socijalizma. Narod je trebalo imati na okupu da razmišljanje mase ne bi palo pod utjecaj mišljenja Zapada ili nekih drugih društveno-ekonomskih mišljenja i stavova. Književna kritika se također morala prilagoditi idejama Partije jer je morala smatrati da svakojaki utjecaj Zapada kvari društvo. Zogović o nepartijskoj književnosti smatra:

„Besklasna, nepartijna umjetnost ostvarit će se samo preko sve punije, sve svjesnije, sve strasnije partijnosti savremene umjetnosti.“⁹

Nakon određenja književnosti i njezina zadatka, postavljalo se pitanje kakva se književnost s obzirom na ideologiju mora stvarati i pisati. Odgovor je bio vrlo jednostavan i logičan. Književnost koja se stvara i piše mora odgovarati ideologiji socijalizma i same Partije.

---

⁹ Zogović, Radovan. *Na poprištu: književni i politički članci, književne kritike, polemike i marginalije*. Kultura: Beograd, 1947. str. 92

2.2. Političko- didaktička uloga književnosti u vrijeme socijalizma

Jedan od vodećih zadataka socijalizma bio je podastrijeti u knjige ono što je bitno za funkcioniranje države kako bi prevladalo jednoulje svih građana. Taj političko-didaktički cilj bio je na umu svih političara i rukovodioca. Kao što je rečeno, vodeća ličnost zadužena za književnost u KPJ-i bio je Radovan Zogović koji je žustro napominjao i podsjećao na zadatke književnosti koji će osnažiti Partiju. Utjecaj na razmišljanja građana kroz medij književnosti bio je najlogičniji potez koji je politički vrh poduzeo.

Vojislav Mataga navodi kako se mora odvojiti „bitno od nebitnog i tipično od netipičnog.“¹⁰ Takva selekcija podrazumijeva odvajanje bitnog i tipičnog, ali prema svojstvima Partije i same ideologije. Književnost kao didaktička komponenta Partije mora usmjeravati građane prema boljitku i budućnosti. Književnost je dobra i kvalitetna jedino ako slijedi ciljeve Partije i ideologije socijalizma u ondašnje vrijeme. Ona treba biti sredstvo koje će voditi društveno-ekonomski razvoj prema novijem i boljem vremenu, a ne nazadovanju naroda i rušenju sklada socijalističkog uređenja.

Vodeću riječ u pitanjima književnosti od samih je početaka imao SSSR. Oni su bili uzor kroz vrijeme socijalizma i stvoritelji socijalne literature i novog realizma. Da bismo što zornije prikazali snagu sovjetske književnosti, možemo citirati Marina Franičevića koji je 1947. godine u Moskvi na skupu savjetovanja sovjetskih pisaca rekao: „Temeljna je snaga sovjetske književnosti njezin demokratsko borbena karakter, njezin patriotizam i humanizam, visoko društveni ideali i oslobodilački patos.“¹¹

Sva ta snaga sovjetske književnosti u ondašnje vrijeme bila je u potpunosti glavni izvor ideja i odgoja građanštine. Partija je tražila svoje ideale i istomišljenike

---

¹⁰ Mataga, Vojislav. *Kritika i ideologija*. Školske novine: Zagreb, 1995. str. 57

¹¹ Franičević, Marin. *Pisci i problemi*. Kultura: Zagreb, 1948. str. 330

socijalizma koji će bez pogovora, ljutnje ili sumnje slijediti boljitak KPJ. Borbe ideologije i protivnika socijalizma bile su u nekim slučajevima neizbježne, ali potrebne da bi ideje socijalizma i Partije ostale netaknute. Nakon sudjelovanja Franičevića na Savezu sovjetskih pisaca još je jednom potvrđena snaga socijalističkog duha i partijske misli. Snaga književnosti ostala je najmoćnije oruđe u kreiranju javnog mišljenja. Pisaci su, uz vođe Partije, postali učitelji naroda i usmjeravatelji društva, dok su kao partijski službenici morali biti vođeni idejama socijalizma jer se kroz književnost trebao odraziti plan političara i socijalizma da bi se narod fanatičnije s njime upoznao.

Književnost je trebala postati dio javnog života i njezino mjesto u društvu počinje igrati veliku ulogu:

„Društvo književnika Hrvatske u izvještaju o svojim aktivnostima navodi literarne večeri održane u Domu Armije, u rajonskim domovima kulture u cilju upoznavanja masa s književnošću i popularizacije književnosti.“¹²

Veliku ulogu u približavanju književnosti sveopćoj masi odigrala je Matica hrvatska koja je organizirala projekte i razna udruženja koja su stvarala književnost za građansku masu. Takvim se slijedom mijenjao cijeli koncept pisanja književnosti. Sveučilišta kao zasebna mjesta prosvjećivanja i učenja padaju u drugi plan. „Sličnu je sudbinu doživjelo i sveučilište koje je izgubilo centralnu simboličku moć u konkurenciji s društvenim ustanovama poput domova narodnog prosvjećivanja, narodnih sveučilišta, kulturnih ustanova i sl.“¹³

Cijela književnost postaje tendenciozna i sudjeluje u stvaranju socijalističkog uređenja. Uspostavila se kao krucijalni dio društvenih djelatnosti. Navode se neke preinake u društvu koje je književnost ponudila i nametnula: „crveni kutići, čitaonice; organizirani tečajevi za knjižničare, odvijanje kulturno-umjetničkog

---

¹² Kolanović, Maša. Udarnik! Buntovnik? Potrošač... Naklada Ljevak: Zagreb, 2011. str. 65

¹³Isto. str. 65

rada radničke klase kroz amaterske sekcije, radničke zborove, muzičke sekcije i dr.“¹⁴

Gledajući kroz prizmu pristaša socijalizma, književnost je imala veliku ulogu u formiranju javnog mnijenja. Ona je uz politiku, kao društvena djelatnost, odgajala narod kroz zatvorene ideje socijalizma. Iako je književnost zasigurno bila među vodećim medijima propagiranja socijalističkih poruka, uz nju stoji i film kao medij prolongiranja ideja socijalizma. Film je u SSSR-u odjeknuo kao uspješan medij propagiranja jer su tamošnje mase bile nepismene: „Nepismenost je ruskog stanovništva krajem 1910-ih i početkom 1920-ih bila onaj presudni faktor zbog kojeg je film (zbog njegove široke dostupnosti) stekao najvažniju ulogu u Leninovoj kulturnoj revoluciji prosvjećivanja neobrazovane mase.“¹⁵ Slična situacija dogodila se u Jugoslaviji gdje književnost zbog nepismenosti građana, nije mogla najvjernije provoditi ideje socijalizma.

2.3. Socijalizam kao ideologija unutar književnosti

Socijalistička književnost postaje ona koja u primaran plan stavlja većinu društvenih slojeva poput radnika, seljaka i ostalih slojeva koji se prema sustavu klasa nalaze na samoj marginalizaciji. Ona se počinje formirati od početaka KPJ, pa sve do formiranja druge Jugoslavije. Zadatak socijalističke književnosti bio je kritika kapitalističkom društvu čiji se temelji grade na nejednakosti. Terminološko određenje socijalističke književnosti nudi nam, ali i izbjeljuje poruku koja je nudila i zagovarala proletarijat i ukidanje društvenih slojeva.

Socijalna tematika kao osnova svih važnijih djela Partije predstavila se i izborila kao primarna i osnovna ideja za pisanje. Socijalna literatura u svojem ishodištu

---

¹⁴ Isto. str. 66

¹⁵ Peruško, Ivana. *Čudovišni SSSR i mitska zemlja Jugoslavija*. izvorni znanstveni članak, 19. str

prihvaća i kreira ideju socijalnog čovjeka koji se zalaže i priklanja idejama socijalizma. Prvenstveno, ona nosi karakter borbenosti i volju za izgradnjom društva temeljenog na socijalističkim vrijednostima.

Ideje i zalaganja socijalne literature vidljive su u časopisima „*Kritika*“ i „*Socijalna misao*“ koji su sadržavali djela i polemike temeljene na socijalnom karakteru.

Iz časopisa „*Kritika*“ razvija se „*kartel socijalne literature*“ koji je pokušao negirati literarnu vrijednost časopisa „*Socijalna misao*“ iako je časopis itekako zastupao ideje socijalne ljevice. „*Socijalna misao*“ kao časopis okupljao je većinu lijevo orijentiranih intelektualaca.¹⁶

U časopisu „*Kritika*“ pisalo se protiv korupcije i državnih laži što je sve s vremenom bilo osuđivano. „Zbog toga je časopis nekoliko puta bio zabranjivan, naročito zbog oštrih i zajedljivih napisa i komentara urednika Stevana Galogaže koji je često izvođen pred sud.“¹⁷ U većini slučajeva optuživali su ih i smatrali nepodobnima za izražavanje misli socijalizma, no svaka negacija i neslaganje nije značila gašenje i prestanak izlaženja časopisa.

Nakon Harkova 1930. godine i donesene rezolucije o udruženju revolucionarnih pisaca, većina se pisaca svrstavala u graditelje socijalne literature. Naznake originalne „*proletarske književnosti*“ kod nas i nisu postojale, iako su taj naziv kritičari rabili kada je bila riječ o književniku poput Ivana Gorana Kovačića.¹⁸ Socijalnu književnost prema planu i programu zastupali su časopisi *Književnik*, *Literatura i Kultura*.¹⁹

Pred književnike koji su se bavili socijalističkim temama, koje je određivala Partija, stavljen je novi zadatak. Zadatak je imao cilj da u književne tekstove

---

¹⁶ Lasić, Stanko. *Sukob na književnoj ljevici 1928 – 1952*. Liber: Zagreb, 1970. str. 64

¹⁷ Kalezić, Vasilje. *U Krležinom saviježđu. „August Cesarec“*: Zagreb, 1982. str. 12

¹⁸<http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2121>

¹⁹ Isto.

integrira slojeve kojima se socijalna književnost itekako bavila. Društveni slojevi postali su osnovni motiv u temama književnika.

Joža Horvat bio je prvi književnik koji je govorio o nužnosti integriranja društvenih slojeva u tekstove pisaca. Horvat tvrdi sljedeće:

„No kakav je naš čitalac? On je prije svega radnik, trudbenik na izgradnji ove naše zemlje. Sve svoje fizičke i duhovne snage svakodnevno usmjeruje na svoj posao, živi s radom, trpi od neuspjeha i raduje se napretku. On svjesno ulaže napore za izgradnju socijalističkog pokreta u ovoj zemlji, a mi, što mi govorimo o tom čovjeku, kad uzme u ruke naše knjige? Udarnik sam, teško radim, časno ispunjavam svoje obaveze. Zar ja i meni slični ne zaslužujemo da pišete o nama?“ (Horvat, 1948:224).

Prema riječima Jože Horvata došlo je vrijeme da književnost otvori dijalog s masama, što je ujedno i bio cilj cijele socijalističke propagande koja od samih početaka formiranja želi svoj program i plan predložiti u sferu javnog života. Socijalna književnost je književnost, šire rečeno, proletarijata, odnosno slojeva društva. Prozni oblik koji je najvjernije mogao pratiti i uokviriti sliku o radničkoj klasi bio je socrealizam. Ervin Šinko, hrvatski teoretičar i kritičar književnosti, o tome govori: „Kako se mase uzdižu, tako se uzdiže i njihova umjetnost. Socijalistički realizam je ponajprije umjetnost proletarijata.“ (Šinko, 1948:136)

3. Sukob na književnoj ljevici

Književna ljevica obuhvaćala je intelektualce i književnike koji su u svojim radovima obuhvatili dvije glavne literarne estetike; socijalnu literaturu i nadrealizam.²⁰ Sukob, o kojem će na sljedećim stranica biti riječ, odvijao se oko spornosti dviju literarnih estetika. Slijedeći borbu dviju estetika nameće se pitanje odnosa umjetnosti i društva:

„U pitanju je zapravo bio odnos prema umjetnosti i književnosti u društvu, odnosno određivanje položaja i funkcije umjetničkog stvaranja, posebno književnosti, i zadataka kritike u ideološko-političkim sukobima i društveno-ekonomskim borbama jedne predrevolucionarne situacije.“²¹

Uostalom, rad će prikazati da su politička previranja odigrala važnu ulogu u sukobu iako se na prvi pogled čini da su sukob usmjeravale književno-estetske polemike.

Stanko Lasić određuje 1928. godinu kao početak sukoba i 1952. godinu (Ljubljanski kongres) kao završetak sukoba.²²

Poznati sukob na ljevici započeo je „polemičkim diskusijama“²³ srpskih nadrealista i najviše se vodio kroz medij časopisa u kojima su dvije sukobljene strane, ljevičari i Miroslav Krleža, vodili polemike. Časopisa je, kroz period sukoba, bilo mnogo, no rijetko je koji zadržao vodeću ulogu i održao se kao vodeći. Sukob je kroz godine jačao, a središnja osoba ovog rada i sukoba, Miroslav Krleža, postao je glavni zagovaratelj svrhe i zadaće književnosti, a ne revolucije.

---

²⁰<http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1773>

²¹ Mađarević, Vlado. *Književnost i revolucija: prilog analizi sukoba na književnoj ljevici*. Biblioteka Kritika: Zagreb, 1974. str. 18

²²Lasić, Stanko. *Sukob na književnoj ljevici 1928 – 1952*. Zagreb, Liber, 1970.

²³Lasić, Stanko. *Sukob na književnoj ljevici 1928 – 1952*. Zagreb, Liber, 1970. Brozović, Dalibor. Slijed argumentiranja i protuargumentiranja u sukobu na književnoj ljevici (uz pripadajuću bibliografiju) dostupan je u spomenutoj studiji Stanka Lasića te u *Sukobu na ljevici* Velimira Viskovića. str. 137

Literarne estetike koje se javljaju unutar sukoba na ljevici grade vremensko određenje sukoba i teorijski ga karakteriziraju kao književni sukob. Literarne estetike koje grade sukob su: estetike socijalne literature, novog realizma, socijalističkog realizma i krajnjih novih orijentacija.

Stanko Lasić sintetizira etape sukoba:

1. etapa „socijalne literature“ (1928. – 1934.)
2. etapa „novog realizma“ (1935. – 1941.)
3. etapa „socijalističkog realizma“ (1945. – 1948.)
4. etapa „novih orijentacija“ slom književne ljevice (1949. – 1952.).²⁴

3.1. Krleža i nadrealisti

Svaki dio sukoba na ljevici vodio se kroz temeljno pitanje: Koja je uloga književnosti unutar društva? Može li književnost surađivati s revolucijom i ideologijom ili joj je potrebna autonomija? Pitanje uloge književnosti u društvu prvi su započeli srpski nadrealisti: Koča Popović, Milan Dedinac, Marko Ristić, Oskar Davičo i drugi. Skupina srpskih nadrealista okupljala se u tadašnjim okolnostima oko časopisa „*Nadrealizam danas i ovde*“ u kojem su željeli promovirati svoj programatski sadržaj. Srpski nadrealisti bili su inspirirani svojim uzorom Andreom Bretonom koji je u Francuskoj napustio politički koncept KP i tako postao meta komunističkih pristaša. Književni pokret nadrealizma javlja se približno 1930. godini kada počinje okupljanje starijih nadrealista, a kasnije i mlađih koji su taj pokret učvrstili.

Da bih predočio nesuglasice beogradskih nadrealista i Miroslava Krleže, potrebno je spomenuti autobiografsku knjigu autora Đorđe Kostića pod nazivom „*Do*

---

²⁴Lasić, Stanko. *Sukob na književnoj ljevici 1928. – 1952.* Zagreb, Liber, 1970. str. 27

nemogućeg“. Unutar navedenog autobiografskog sadržaja autor govori o Krleži kao vrsti božanstva. Krležine polemike bile su izrazito poštovane i cijenjene unutar skupine srpskih nadrealista. Nadrealizam u svojoj suštini likuje nad mistikom, iracionalnim i imaginarnim.

U vrijeme kada je Krleža surađivao s Cesarcem nadrealisti se okupljaju oko časopisa „*Svedočanstva*“ koji izlazi 1924. i 1925. godine.²⁵ Formirale su se dvije strane, strana Krleže koji je u svojim časopisima, poput Književne republike, zastupao simbiozu književnosti i društva te s druge strane nadrealisti koji su književnost gledali isključivo kao literarnu domenu u svrsi umjetnosti. Krleža je s nadrealistima polemizirao preko časopisa „*Književna republika*“ i u njemu je prvi puta iznio mišljenje suprotno mišljenju nadrealista. Prvim neslaganjem dolazimo do nesuglasica između Krleže i srpskih nadrealista. Krleža je svoje neslaganje uperio protiv časopisa mladih nadrealista, „*Svedočanstva*“. Bio je to vrlo žestok i promišljen Krležin potez, s obzirom na to da je na jedan buran način osudio djelovanje umjetnika kojima je cilj bio promicanje vrijednosti književnosti, to jest umjetnosti.

Krleža u svojem časopisu govori: „Čitava jedna grupa mladih književnika (Svjedočanstva), izdala je jedan broj umobolnih, koji je neusporedivo originalniji i neposredniji od sveukupnih izvornih produkata te grupe „*mladih umjetnika*“. S tim umobolnim pojavama, koje su svakako vrlo zanimljiv simptom našega književnog života, isprepliće se čista, svjesna, trgovačka laž. Ja tu hohštaplarsku laž puštam iz vida i ovdje govorim isključivo o evidentnom ludilu. Ja imam pred očima bolesnike, koji piskaraju svoje maglene nesuvislosti pod nekim moždanim imperativima, koje mi ostali vani (izvan ludnice), organizirana većina, zovemo abnormalnim.“²⁶

---

²⁵Kalezić, Vasilje. *U Krležinom sazviježđu*. „August Cesarec“: Zagreb, 1982. str. 51

²⁶Književna republika, br. 5, 1925. str 224.

Vidljivo je da Krleža u mladim nadrealistima nije uvidio niti umjetnički osjetio ništa novo i značajno za daljnji razvitak književnosti. Koncept nadrealista, smatrao je Krleža, puka su piskaranja vođena neobjašnjivim neurološkim lutanjima. Krleža je u vrijeme dvadesetih godina dvadesetog stoljeća bio borbeno nastrojen i zbog političkih previranja i zbog svoje intelektualne naravi te unatoč spremnosti na čitanje različitih tekstova nije bio spreman prihvatiti nadrealističko viđenje umjetnosti zbog manjka revolucionarnih ideja i revolucionarne spremnosti na promjene. Ipak, s druge strane Krleža je očigledno bio skloniji socijalnim literatima, nego li piscima nadrealističkog programa i tematike upravo iz razloga što su nadrealisti u sebi sadržavali premalo borbenog duha i logičnosti što je u prvim godina sukoba Krleža itekako nosio u sebi. Razlika nadrealista i socijalnih literata bila je sadržana u njihovom temperamentu. Beogradski nadrealisti, koji su u svojim previranjima stalno prelazili iz poetike u poetike ne mogavši se smiriti, bili su izuzetno smirene naravi spremni na razna polemiziranja i razgovore. S druge strane, socijalni literati bili su vođeni jakim, prodornim, previše revolucionarnim idejama kako bi ostavili radničku klasu kao jedinu moguću opciju društva. Miroslav Krleža ostavio je jak trag na poetiku i razmišljanja tadašnjih mladih nadrealista negiravši njihovu estetiku i ne slažući se s njihovim programatskim idejama zbog čega su se na kraju razišli i utopili u strahu od ljevičarskih intelektualaca koji sljedeći ulaze na scenu sukoba.

3.2. Vatrene polemike u časopisima „Plamen“ i „Književna republika“

Kako bi se što zornije i vidljivije prikazao sukob književne ljevice potrebno je predstaviti medije, to jest časopise u kojima su intelektualci objavljivali svoje radove. Vrlo je vjerojatno da časopisi nisu uvijek objavljivali sve rečeno, već da se mnogo toga izreklo na tajnim i mističnim sastancima što je u jednu ruku neizbježno zbog tadašnje agresivne politike. Prikaz svih glasila tadašnjeg

vremena i polemika unutar njih smatram izazovom te bih sistematizirani prikaz zasigurno mogao biti zasebna tema diplomskog rada. U ovome dijelu rada ću prikazati dva krucijalna časopisa kojima je predsjedao Miroslav Krleža i August Cesarac. Bili su to časopisi u kojima je Krleža obuhvatio svoje nezadovoljštine i neslaganja oko hrvatske pisane tradicije.

Časopis *Plamen* izlazio je u Zagrebu od 15. siječnja do 1. kolovoza 1919. godine (15 brojeva), a uređivali su ga August Cesarac i Miroslav Krleža. Odgovorni urednik bio je Miroslav Krleža.²⁷ Unutar časopisa javljali su se istaknuti pisci poput Antuna Branka Šimića, Gustava Krkleca i Julija Benešića. Časopis *Plamen* u cijelom vremenu štampanja i izlaženja bavio se razotkrivanjem režima koji djeluje u Beogradu, zbog čega na kraju i prestaje izlaziti. Časopis je bio skloniji revoluciji u Rusiji, nego li centralizmu na prostoru gdje je izlazio. Veličao se crvenim statusom, a gledao s prijezirom na centralizam i utilitarizam. Govoreći o Krležinom djelovanju u sklopu *Plamena*, neizbježno je spomenuti njegov takozvani manifest koji je svojim žarom i plamenom istančao Krležinu osobnost i njegov tadašnji borbeni duh. „*Hrvatska književna laž*“ bio je manifest ondašnje književnosti koji se okomio na hrvatsku književnu liniju:

„Osobito oštar u obračunu s mitovima hrvatskog preporoda, hrvatske moderne te s umjetnošću i ideologijom vidovdanskog integralističkog jugoslavenstva. Postojećoj kanoniziranoj povijesnoj vertikali renesansa - preporod - moderna, Krleža suprotstavlja novu bogumili – Križanić - Kranjčević liniju inzistirajući na nužnosti prevrednovanja unutar estetskog i idejnog obzora hrvatske kulture.“²⁸

U vrijeme izlaženja *Plamena* Krleža je poprimio podosta radikaln duh pisanja i mišljenja koji je u narednim godinama napustio i utišao. To potvrđuje činjenica da nastavak *Književne laži* nije tiskao, a „objavio ga je tek 1954. godine kao sastavni dio Teksta govora u okviru diskusije na izvanrednom plenumu Saveza

---

²⁷ Kalezić, Vasilje. *U Krležinom saviježđu*. „August Cesarec“: Zagreb, 1982. str. 10

²⁸Krležijana. Zagreb : Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1993.-1999. (Zagreb : Grafički zavod Hrvatske) str. 191

književnika (Republika, 1954, 11-12).²⁹ Tim je esejom Krleža sebe okarakterizirao kao mladog intelektualca koji nije čeo poznata lica nacionalnih osobina.

U sklopu časopisa Plamen najveća i daleko odzvanjajuća polemika bila je ona književnog kritičara D. Prohaske, Krleže i Cesarca. Prohaska je izrazito cijenio i štovao rad naših „talentiranih literata“ no ipak ih je etiketirao kao negatore djela hrvatske književnosti zahvaljujući izlaženju broja časopisa Plamen. Krleža i Cesarac Prohanskom nisu ostali dužni iznijevši tekstem „Gospodinu Prohanski (i svim Prohanskama ove božje kugle), u sklopu broja časopisa Plamen (1919, 4), negodovanje riječima Prohanskog koji je pismeno i verbalno osudio naš dvojac za nepoznavanje hrvatske književnosti. Krleža se kroz poznatu polemiku s Prohanskim afirmirao kao zagovaratelj jugoslavenske književnosti ističući svoje negodovanje prema poretku i vladavini Austro-Ugarske.

U ljeto 1919. Krleža gubi svoju polemičku tribinu: na prijedlog odvjetništva od 8. kolovoza istoga je dana ban A. Mihalović potpisao naredbu o obustavi daljnjeg izlaženja i raširivanja povremenih tiskopisa Istina i Plamen, smatrajući ih opasnim po državne interese te javni red i mir.³⁰ Nakon mnogobrojnih polemika i verbalno pismenih nedoumica, Krleži je ipak bilo zabranjeno tiskati časopis Plamen.

Svojevrsan nastavak časopisa Plamen bio je časopis Književna republika. Časopis je izlazio u Koprivnici i Zagrebu od listopada 1923. do travnja 1927. godine, pod uredništvom Miroslav Krleže.³¹ Isti je sadržavao njegove brojne novele poput Bitke kod Bistrice Lesne. Također, uz Krležine novele časopis je sadržavao filozofsko-političke eseje, rasprave i diskusije. Baš kao i Plamen, Književna republika nosila je predznak boljitka i novoga, ocrтана crvenim bojama s ciljem formiranja novih i kvalitetnijih pisaca. Krleži je Književna republika bila

---

²⁹ Isto. str. 191

³⁰ Isto. str. 195

³¹ Kalezić, Vasilje. *U Krležinom sazviježđu*. „August Cesarec“: Zagreb, 1982. str. 14

sredstvo za oštre osvrte na brojne polemike koje su se vodile protiv njega, a kojima zbog zabrane izlaženja Plamena nije mogao odgovoriti.

Poprilično zanimljiva polemika bila je ona M. Radoševića i Miroslava Krležu. Radošević je naime optužio Krležu, u tekstu Komunistički vođa Krležu i habsburška princeza (Socijalist, 1921, 15), da je sklon idejama habsburške dinastije. U to vrijeme, Krležu nije odgovarao na razne provokacije jer se angažirao u akcijama pomoći gladnima u Rusiji te u obrani zatvorenih komunističkih aktivista.³²

Kao što se iz priloženih polemika može iščitati, Krležu, pa i samog Cesarca mnogo se napadalo i optuživalo. Oboje su bili prozivani da su njihovi tekstovi lišeni boljitka, a previše predani stvaranju novog jugoslavenskog društva. Iako neslavno okarakterizirani časopisi Plamen i Književna republika, utkali su zasigurno prohodan prostor novim umjetnicima i kritičarima koji će barem malo osvijetliti obraz Krleži i Cesarcu.

3.3. Krležino (ne)slaganje sa socijalnom literaturom

Nadrealisti, iako željni promjene nisu podržavali pristaše socijalne literature koja je postala dominantom književne estetike. Uz nadrealiste, Miroslav Krležu također postaje protivnik socijalne literature. Mnogima je u ondašnje vrijeme Krležu bio uzor u pisanju te na njega gledaju kao na oca socijalne književnosti. Na književnoj ljevici mnogo se događaja isprepletalo izvan vidljivih kulisa.

Vaso Bogdanov smatra da je na Krležu izvršena urota mediokriteta i profitera protiv velikog i samozatajnog hrvatskog i jugoslavenskog socijalnog književnika:

---

³²Krležijana. Zagreb : Leksikografski zavod "Miroslav Krležu", 1993. - 1999. (Zagreb : Grafički zavod Hrvatske) str. 196

„Ta sitna malograđanska netrpeljivost i literarni jal manje vrijednih i manje priznatih, a također lijevih pisaca - to i egoistična trgovačka konkurencija g. Bihaljija izazvali su i podržavali ovaj desetogodišnji sukob na ljevici i ništa drugo.“³³

Nakon prestanka izlaženja *Plamena* i Književne republike započinje stvaranje nove književnosti, socijalnog duha. Veselin Masleša potvrđuje udio Miroslava Krleže u začetcima socijalne književnosti: „Nesumnjivo linija socijalne tendencije književnosti počinje s njime i to vrlo jasno povučena.“³⁴

Miroslav Krleža u svojim počecima bilježi uspjehe, ali i padove. Njegova literarna moć vidljiva je i prije preuzimanja uredništva časopisa *Plamen* i *Književna republika*, no mnogi njegovi „protivnici“, to jest pisci s kojima je polemizirao prišli su mu etiketu „širenja komunističke ideologije“. Skloni poimanju da Krleža teži širenju komunističke ideologije vlastodršci mu zabranjuju izlaženje časopisa *Plamen* i *Književna republika* te predstavu osmišljenu na njegovo djelo „*Galicija*“ 1920. godine.

Utjecaj Miroslava Krleže na pisce i intelektualce bio je snažan. O jačini Krležina utjecaja svjedoči i Jugoslavenska akademija pišući: „Utjecaj Miroslava Krleže na naprednu misao u Jugoslaviji bio je takav da se nije mogao mjeriti ni s jednim utjecajem prije njega u čitavoj povijesti. Urednik i najplodniji suradnik „*Plamena*“ i „*Književne republike*“, pjesnik, novelist, putopisac i dramatičar, romansijer, publicist, a u svemu polemičar ogromne snage, velikog znanja i izuzetne sugestivnosti, Krleža je naročito snažno utjecao na mlade ljude razvijajući u njima kritički duh prema svemu što postoji, a posebno prema stvarnosti diktature i kriza kapitalističkog i imperijalističkog društva. Svi koji su

---

³³Bogdanov, Vaso. *Politička i moralna strana lijeve hajke na Krležu*. Zagreb, 1940. str 60

³⁴Kalezić, Vasilje. *U Krležinom sazriježđu*. „August Cesarec“: Zagreb, 1982. str. 73

dolazili u dodir s njim ili čitali njegova djela govore o neobičnom zračenju koje su osjećali i koje je na njih presudno utjecalo za sav život.“³⁵

Jedno od važnijih i čitanijih Krležinih djela koje je odjeknulo bilo je „*Gospoda Glembajevi*“. Njime Krleža progovara na književno eruditan način o problematici zadiranja kapitalističkog uređenja u sferu društvenog, pa i političkog bivanja. Glavnik lik, Leon Glembaj, bio je predstavnik borbenog duha i revolta koji se bori i postaje žrtvom kapitalističke ideologije. Gospodom Glembajevima Krleža daje svoj doprinos socijalnoj tematici koja je najuvjerljivije viđena upravo u tom djelu. Gospodu Glembajeve moglo se gledati kroz prizmu kritike kapitalističkom uređenju što je u ondašnje vrijeme bilo nesporno i krucijalno. Uloga Krleže u formiranju socijalne literature vidljiva je kroz djelovanje časopisa *Plamen* i *Književna republika*.

Puno se puta osvrtao na vlast koja je narod držala vlastitim taocem. Krleža je ciljao na probleme u društvu, izdvajajući narod koji podliježe surovosti vlasti. Smatrao je da se narodu oduzima pravo na glas i racionalno mišljenje:

„Proletarijatu, međutim, to jest ljudima kojima danas i ovdje, u ovoj zemlji - nije dobro, odriču pravo da misli logično. U moralnu problematiku rodoljublja gospoda mislioci dublje nisu doprli, a nisu opet toliko vulgarni te bi mogli misliti kako se živi isključivo od „sindikalne politike“, to jest ne od riječi Gospodnje, nego od bifteka, vineršnica ili palačinka. Za kobasice i za ovozemaljska dobra svake vrste vezan je isključivo „plebs“. Gospoda sama po sebi, naravno nisu „plebs“, oni su viši slojevi kreme, to jest nacije, oni su aristokracija „narodnog duha“, u jednu riječ, oni su narod. „Narod“ opće kao takav, i osim njih i njihovih interesa „Naroda“ nema, „Narod“ uopće ne postoji.“³⁶

Miroslav Krleža od svojih početnih godina stvaranja, to jest ranih dvadesetih godina dvadesetog stoljeća afirmira sebe kao vodećeg intelektualca. Pisci

---

³⁵Kalezić, Vasilje. *U Krležinom sazviježđu*. „August Cesarec“: Zagreb, 1982. str. 76

³⁶ Krleža, Miroslav. *Dnevnik 1933. - 1942.* str. 26

socijalne literature ga prihvaćaju, a i slijede u njegovim kasnijim stvaranjima i razmišljanjima. Iako uzor socijalnim piscima, Krleža, KPJ i socijalni literati nisu uvijek bili suglasni oko književnosti i društveno-političkih pitanja. Najveće nesuglasice vidjele su se u pitanjima revolucije i svrhe književnosti. Slijedeći sukob koji se nazire je sukob Krleže i socijalnih literata. Pitanje je li književnost podložna eskapizmu ili je u službi politike i dalje će prožimati godine sukoba na ljevici.

4. Polemički udarci na Krležina stvaranja

Tridesete godine dvadesetog stoljeća postaju udarne godine sukoba na ljevici. Socijalni literati nakon izdavanja djela „*Povratak Filipa Latinovicza*“ negativno reagiraju na njegov sadržaj i likove. Upravo taj roman postaje ishodište književnih polemika. Roman *Povratak Filipa Latinovicza* socijalni literati smatrali su negiranjem njihovih ideja i koncepata pisanja.

„Ono što je odbijalo socijalne pisce - depresivni, rezignirani glavnik obuzet introspektivnim propitkivanjem vlastite intime, defetist koji ne vjeruje u smisao socijalne akcije iako uočava trulež građanskog društva.“³⁷

Socijalni literati uočili su manu koju je prema njima nosio glavni lik romana. Filip je, socijalni literati tvrde, bio previše prožet unutarnjom psihologijom što vodi do oslabljena uma. On je lik koji predstavlja hipersenzibilnost i nemogućnost provođenja socijalističkih ideja kakve su zacrtali vodeći ljudi i literati. Filip Latinovicz je lik koji svaki svoj dio života shvaća tragično i koji je nesposoban da prihvati život onakav kakav jest u svojoj suštini. Čovjek koji je vođen unutarnjoj psihologijom i romantičarskim propitkivanjima ne može nositi osobine čovjeka koji se vodi i živi prema socijalnim idejama za napredak i boljitak, smatrali su pristaše socijalne literature. Prema tome, oslabljeni čovjek ne može biti nositelj socijalnih vrlina i živjeti sukladno socijalističkom životu ako je vođen unutarnjim nemirima i propitkivanjima.

Drugi problem koji je mučio socijalne literature bio je lik Kirialesa. Ono što su mu socijalni literati zamjerili bio je: „njegov vulgarni redukcionizam u tumačenju estetskih fenomena.“³⁸

Kirialesovo tumačenju umjetnosti bilo je suprotno viđenju umjetnosti socijalnih literata. Teze koje su iznijete u vezi s likovima unutar spomenutog Krležina

---

³⁷http://newpolis.org/files/sukob_na_ljevici_v._viskovic.pdf, str. 6

³⁸http://newpolis.org/files/sukob_na_ljevici_v._viskovic.pdf, str. 6

romana jasnije su izrečene u polemici Predgovor „*Podravskim motivima*“ Krste Hegedušića 1933. godine. Podravski motivi su likovno djelo slikara Krste Hegedušića koji je nakon dugog boravka u Parizu i tamošnjeg upoznavanja s likovnom kulturom naslikao trideset i četiri crteža na kojima vatreno i žustro prikazuje seoski, to jest agrarni život seljaka i njihove upropaštene kuće u Podravini.

„Oronule kuće pusta dvorišta s nakrivljenim đermom, golo granje koje se vidi okolo kao izjedeno i opustošeno, tužne povorke „majkobožara“, proštenja, težački ručak na njivi, bokci, iskrivljeni, izlomljeni i izlokani putevi po kojima se jedva vuku sirotinjska seoska kola, seljaci izmučenog izgleda i nemoćnog pogleda.“³⁹

Naravno, takvo što je postavilo pitanje svrhe ideologije. Tada, Krleža iznosi tezu u kojoj artikulira svoje viđenje umjetnosti. Krleža smatra da umjetnost ne smije težiti „*tendencioznošću*“, već je ona u simbiozi s talentom umjetnika.

U tom poznatom eseju: „Krleža polazi od teze da je ljepota ovozemaljskog podrijetla, ali koja zbog svoje iracionalne - nematerijalne prirode može nadvladati vrijeme svog neposrednog nastanka te tako nadići svoje klasno određenje.“⁴⁰

Prema takvom načinu shvaćanja umjetnosti proizlazi da pitanje estetike nije pitanje koje dolazi u doticaj s politikom.

Crteži koje je naslikao Hegedušić dominiraju crno-bijelim bojama i prikazuju tmurnu i realnu sliku tadašnjih seljaka. Iako su slike crno-bijele, ostavljen je snažan dojam. Ono što je Hegedušić htio postići u likovnoj umjetnosti to je Krleža htio postići u književnosti. On je prije svega naglašavao talent, a ne ideologiju. Takvu su mu selekciju talent/ideologija zamjerali socijalni literati.

---

³⁹Kalezić, Vasilje. *U Krležinom sazviježđu*. „August Cesarec“: Zagreb, 1982. str. 102

⁴⁰Brozović, Domagoj. *Sukob na književnoj ljevici u novohistorističkom ključu*. „Umjetnost riječi“ LIX (2015), 1-2, Zagreb, siječanj - lipanj, str. 6

Da bi potvrdio svoje riječi, Krleža brani umjetnost i zbilju naših života: „Uza svu skromnost, koja je kod raspravljanja takvih otvorenih pitanja potrebna, meni izgleda da značenje ljepote ne leži isključivo u tome, je li lijeva ili desna (jer i lijeva društvena strujanja teku spram sfera gdje neće biti lijevih ni desnih ocjena i gdje će ljepota biti konačno priznata kao postignuti životni intenzitet, što ona sama po sebi u stvari i jest), a simplistički govoriti o nepoznanicama i o razlozima zbog kojih se čovjek već stoljećima izražava vezanim govorom ili bojama ili kamenom, isto je tako nestvarno kao pravdanje o tome je li materija trodimenzionalna ili nije.“⁴¹

Krleža se nikako nije mogao pomiriti sa činjenicom da ideologija i politika imaju prednost nad živom riječi, umjetnosti. Ne toliko dobro za Krležu, u Harkovu je 1930. godine na sastanku udruženja revolucionarnih pisaca odlučeno da ideologija ima pravo prednosti nad književnosti. Književnost je tom rezolucijom postala tendenciozna što je umanjilo njezinu autonomiju. Bilo kakav pristup koji je bio zasnovan na tendenciji socijalnog karaktera, smatra Krleža, nije vrijedan intelektualnog naprezanja i ne bi smio ući u anale umjetnosti. Krležino mišljenje o tiraniji ideologije nad umjetnosti: „Tirajući se frazama dijalektičkog materijalizma, pod maskom fiktivnog artističkog ljevičarstva, mistificira se javnost i pišući o stvarima o kojima oni, koji pišu, običnog osnovnog pojma nemaju, ta pera samo kompromitiraju svijetle i pozitivne umjetničke osnove i zamisli koje su nam suviše drage da bismo dopustili da ih iznakaze nespremne ruke.“⁴²

---

⁴¹ Hegedušić, Krsto. Podravski motivi: trideset i četiri crteža; s predgovorom Miroslava Krleže. Minerva: Zagreb, 1933. str. 15

⁴²http://newpolis.org/files/sukob_na_ljevici_v._viskovic.pdf, str. 9

4.1. Kamo ideš, Krležo?

Tridesete godine dvadesetog stoljeća u Jugoslaviji prožete su političkim previranjima i sukobima. Pojačana je cenzura i pisce se promatra oštrije nego li prije, a silni protivnici komunizma brzo su stavljeni u kaznionice. Podravski motivi koji su doveli do mnogih kontroverzi i obračuna bili su uz mnoštvo polemika snažan faktor jačanja sukoba na književnoj ljevici.

Krleža je braneći Hegedušića zapravo htio dokazati i uputiti na smisao umjetnosti. U svojim iskazima daje do znanja da nije priklonjen ni ljevici ni desnici, već da obje političke i književne opcije nisu podobne da se izraze i pišu o umjetnosti. Smatra da umjetnosti nije mjesto unutar književnih opcija te da ne smije biti robom ideološkog aparata, nego vođena talentom:

„Životne istinitosti otkrivaju se u uzbuđenjima koje nisu isključivo razumne prirode, a umjetničke istine naviru više iz primozga, iz mutnih strasti i tjelesnih tajni, vrlo često iz nečistih nagona i suludih slutnja, a gotovo uvijek protu razložno, prkosno i elementarno kao vrućica.“⁴³

Mišljenje koje je očigledno bilo suprotno mišljenju Partije izazvalo je burne reakcije političkih i književnih krugova. Krleža je na svoju adresu dobio puno pitanja, ali i brojna žustra negodovanja. Jedan od najoštrijih članaka upućenih Krleži bio je onaj Bogomira Hermana: „*Quo vadis, Krleža?*“ objavljen u časopisu *Kultura*. Krleži se najviše zamjeralo da zastupa artizam te da svojim izjavama i mislima napušta zacrtane ideološke pravce Partije.

Članak potpisuje Bogomir Hermann, koristeći pseudonim A. B. C., pristaša socijalne literature i deklarirani komunist. Očekivano žustro i brzo, Herman odgovara pogađajući srž problema koje je imao s Krležom, na kraju krajeva problema koji je odjeknuo čitavim književnim krugom: „Već nekoliko godina

---

⁴³Krleža, Miroslav. *Eseji, studije i putopisi*. Prosveta: Zagreb, 1966. str. 70

književno stvaranje Miroslava Krleže obilježava liniju sve očiglednijeg skretanja udesno.⁴⁴

Lijevo orijentirani pisci nezadovoljni su načinom na koji se Krleža odnosi prema Partiji. Smatrali su da Krleža svijet vidi solipsistički te zanemaruje društvenu, klasnu komponentu društva što ne pogoduje Partiji.⁴⁵ Krleža zagovara stranu umjetnosti i istinsko stvaranje književnosti što ljevičarima nije bilo po volji s obzirom na to da su smatrali da Krleža zbog svoje romantičarske i slobodne volje pisanja ne može biti pisac koji će vjerno i hrabro nositi obilježja Partije i veličati njezinu moć i ideologiju. Negodovanje od strane ljevičara donio je lik Filipa u romanu „*Povratak Filipa Latinovicza*“ koji naizgled nosi karakter hipersenzibilne osobe i pesimističara. Nemoć, pesimizam i hipersenzibilnost nisu osobine koje ljevičari prihvaćaju i s njima se slažu.

Ipak, problem leži u buntu i ljutitosti ljevičara jer smatraju da Krleža kao prethodnik socijalne literature ne prihvaća njihovo razmišljanje i ne dijeli njihov smisao za umjetnost. Krleža uspoređuje odnos Ognjena Price i Marka Ristića te odnos njega samoga s Hermanom: „Marko Ristić je po Ognjenu Prici idealist, metafizik koji koketira sa samoubojstvom, a Krleža je prema Bogomiru Hermannu isto tako metafizik koji koketira s ludilom i sa samoubojstvom“.⁴⁶ Najviše ih je smetalo što jedan veliki kartezijanski intelektualac kao što je Miroslav Krleže ne želi biti u istome redu kao i oni. Nerado priznajući, socijalni literati su svjesni da njihov koncept pisanja nije svemoguć i najbolji, no Krležino neslaganje s njima ih ljudski dira, ali i potiče na ustrajnu borbu protiv ikakvog neslaganja. Hermann vođen tim razmišljanjima u Kulturi piše sljedeće:

„A mi? Na njegov uzvik: 'Stoj!', za nas ima samo jedan odgovor. Život teče dalje, i pored toga što ga besmrtnosti željeni umjetnici love da bi zaustavili izvjesne

---

⁴⁴Kultura 4 (1933), str. 305

⁴⁵http://newpolis.org/files/sukob_na_ljevici_v._viskovic.pdf, str. 9

⁴⁶ Krleža, Miroslav. *Dijalektički antibarbarus*. Oslobođenje ; Zagreb : Mladost, 1983. str. 58

njegove podatke i prenijeli ih preko granica nestajanja. Teče život i nosi nam nove bolove i nove radosti i onima od nas koji nisu u stanju da snose svu gorčinu životnih poraza, uskraćuje čistu i nepomućenu radost životnih pobjeda - najdublje i najljepše osjećanje koje čovjek može da doživi samo na razmeđu historijskih epoha. Prožeti ljubavlju prema životu i vjerom u život, mi produžujemo svoj put: s Krležom ili bez Krleže, a ako ustreba i protiv njega!“⁴⁷

No ipak, Kalezić i Lasić smatraju da Hermann nije sam u diskusijama s Krležom, već da je neslaganje s Krležom odličje čitavog kartela socijalne literature i komunista. Već u sljedećem broju Kulture objavljeno je Pismo redakciji „*Grupe čitalaca socijalne literature*“ u kojem se izražava mišljenje o nekorisnosti polemike u kojoj se na neprimjeren način raspravlja o važnim pitanjima pa je „njegovo objavljivanje štetno upravo sa stanovišta promicanja socijalne književnosti i umjetnosti.“⁴⁸

Mnogi su Krležu nagovarali da odgovori na Hermannove optužbe i provokacije, no odbijao ih je iz dana u dan. Cesarac, koji je bio uz Krležu još od početaka Plamena i Književne republike, sastavlja odbor koji će spor između Hermana i Krleže privesti kraju. U časopisu Kultura u broju 5/1933. objavljeno je „*Pismo redakciji*“ koje govori da je članak A. B. C.-a nepogodan i nevaljan te optužuje jednog od vodećih prethodnika socijalne literature. Tim je člankom kartel socijalne literature pokazao dobru volju da obrani Krležu od napada, no članak nije osporavao kritiku na Krležin pesimizam.

U vrijeme početnih političkih previranja, pa i književnih, uzevši u obzir Hermannov članak, Krleža je sve više na prvoj liniji udarca. Protiv njega se nižu optužbe i klevete ne samo od kolega pisaca i književnika, već i od strane kazališnih djelatnika i poznatih kritičara. Krležu se optuživalo da gradi velebne kućerine, prima velike svote novaca za svoja djela i tako dalje. Laži i klevete

---

⁴⁷ Isto, str. 319

⁴⁸http://newpolיס.org/files/sukob_na_ljevici_v._viskovic.pdf, str. 10

nagomilavale su se same od sebe. Da bi se distancirao od laži i ogradio od tekstova laži, Krleža objavljuje „*Moj obračun s njima*“.

„Ja ne branim sebe od književne kritike, nego od klevetanja i pljuvanja koja književnom kritikom ne stoje ni u kakvoj vezi. Ja odričem pravo nekim licima da izriču sudove u javnosti samo zato jer je izricanje tih njihovih sudova osnovano na neistini i jer je osim toga nepismeno.“⁴⁹

Kritičari koji su svoje pero uprli protiv Krleže svoja nezadovoljstva nisu pisali s obzirom na Krležina djela, već je sva hajka bila usmjerena na Krležin privatni život što se njemu samome nije svidjelo. Stoga je ta ista samozatajna lica u službi politike, a ne umjetnosti dobronamerno počastio: „Pisanje kao vještina sastoji se od jedne vještine: vještine pisanja. Tko piše, taj piše rečenice. Rečenice su neprolaznije od bronce i od kamena. Rečenice ostaju poslije nas hiljade godina, kao što mi danas sudimo o starim književnim civilizacijama po rečenicama starinskih natpisa, tako se i o našoj književnoj civilizaciji može suditi po rečenicama naših natpisa. Pisati ne znači drugo nego misliti. Nered u rečenicama je posljedica nereda u mislima, a nered u mislima jer posljedica nereda u glavi, a nered u glavi je posljedica nereda u čovjeku, a nered u čovjeku je posljedica nereda u sredini i u stanju te (književne) sredine. Ako je netko odlučio da piše književne kritike, a to znači da hoće od nereda u rečenicama, u mislima, u glavama, u ljudima i u književnim sredinama stvarati red, onda takav subjekt ne smije biti neuredan ni u rečenicama, ni u glavi, ni u mislima.“⁵⁰

Rasprave i obrane Krleže od neistina i kleveta, sve od političkih do književnih lica, obilježile su tridesete godine dvadesetog stoljeća te označile nove polemike i (ne)slaganja u kojima je Krleža bio primoran braniti svoja stajališta.

---

⁴⁹ Krleža Miroslav. *Moj obračun s njima*. Oslobođenje ; Zagreb : Mladost, 1983. str. 14

⁵⁰ Isto. str. 20

4.2. Književna i politička situacija Krleže

Nakon A. B. C. - ovog članka usmjerenog protiv Krleže javlja se cijeli niz eseja i polemika. Jedan od takvih eseja bio je polemički esej „*Krleža kao kritik*“ tiskan u časopisu *Obzor* 1933. godine. U njemu Šimić piše da Krleža nema osjet za slaganje rečenica, da ne razumije o čemu piše i govori te da sam ne poznaje podrijetlo i značenje riječi koje upotrebljava u svojim spisima i djelima. Uz književne opaske i negodovanja, Šimić Krleži zamjera njegov odnos prema politici i ideologiji. Smatra da Krleža nije dosljedan u svojim stavovima te da zanemaruje odnos književnosti i ideologije koji bi trebao biti logičan i dosljedan. Krleža na svakojake provokacije nije odmah odgovarao već bi čekao pravi trenutak i izlaženje novih glasila u kojima se sam izborio na pravo glasa. Godine 1934. počinje izlaziti časopis *Danas* kojem su glavni urednici Miroslav Krleža i Milan Bogdanović. Uz Krležu i Bogdanovića u časopisu su svoju riječ promovirali i Cesarec i Ristić. Teme časopisa obuhvaćale su književno, političko i ideološko stanje unutar njihovih djelovanja. Program časopisa izrečen je u trećem i četvrtom broju: „Danas je naš jedini književni časopis koji objašnjava književne i kulturne pojave materijalistički, objavljujući originalne književne radove, koji nisu prepisivanje ni prazna imitacija tuđih inostranih šema.“⁵¹

Iako je poznato da su časopisi sadržavali Krležina djela, njih u časopisu *Danas* nije bilo. Usmjerenost časopisa bavila se isključivo temama važnim za razrješenje poznatih sukoba u kojima je Krleža bio prozvan te temama ideologije i književnosti. Krleža je svoje unutarnje nezadovoljstvo najbolje artikulirao sljedećim rečenicama: „Nitko me neće! Hrvati mi odriču da sam Hrvat, da sam marksist, a marksisti neće sa mnom jer sam pesimist, malograđanin i rodoljub.“⁵²

---

⁵¹ *Danas* 4, 193. str. 129

⁵² Krležijana. Zagreb : Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1993-1999. (Zagreb : Grafički zavod Hrvatske) str. 212

Sam Krleža bio je napadan sa svih strana u djelokrugu umjetnosti i politike. Nije ga preferirala ni lijeva ni desna politička i književna opcija. U svojim mnogobrojnim esejima govori o „malograđanskoj ljubavi“ Hrvata koji ne podnose kritiku, a veličaju čašu i zdravice u puke govore:

„U toj svojoj zaljubljenosti malograđansko Hrvatsvo mrzi svaku kritiku bila ona i obratno s lijeva ili desna, a vrlo zadovoljno prevrće očima na zdravice i prazne fraze što se izgovaraju iz prazne konvencionalnosti klerikalne ili reakcionarne! Kakavgod trgovački putnik inostranac bubne najobičniju glupost, da su kod nas žene lijepe ili ulice asfaltirane, i to se već štampa u novinama podvučeno kurzivom kao veliki uspjeh naše zapadnjačke civilizacije.“⁵³

Ponukan političkim i književnim neprihvatanjem piše polemički članak „*Najnovija anatema moje malenkosti*“ prvi puta objavljen u časopisu Danas. Ovaj polemički esej sadrži obranu djela i lika Miroslava Krleže:

„Taj Krležin odgovor, osim što legitimira njegovu idejnu poziciju - prikazuje na stanovit način sliku stanja u hrvatskoj kulturnoj sredinom 30.-ih godina.“⁵⁴

Unutar časopisa, iako je neprekidno šutio šest godina od Književne republike, osvrnuo se na Hermannove osude i izrazito smiono odgovorio na, kako i sam Krleža kaže „provokacije nametljive djece“, kako mu je:

„dosadno gledati tu intelektualnu papazjaniju što sebi utvara da je vulkan, i ako udarim nogom u taj njihov dječji dijalektički lonac, bit ću u potpunom pravu, jer strpljivo šutim od Književne republike, punih šest godina, izazivan neprekidno od te nametljive djece koja viču u prvoj groznici maglenog štimunga sličnog megalomaniji, te govore o stvarima o kojima nemaju pojma tako glasno i tako preuzetno, da je krajnje vrijeme da im se kaže da prestanu s tom dječjom galamom.“⁵⁵

---

⁵³Krleža, Miroslav. *Eseji, studije i putopisi*. Prosveta: Zagreb, 1966. str. 21

⁵⁴Krležijana. Zagreb : Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1993-1999. (Zagreb : Grafički zavod Hrvatske)

⁵⁵ Danas 1(1934), str. 108 i 109

Krleža u svojim obranama nije bio sam pa ga od kleveta brani i Marko Ristić, njegov suradnik u časopisu Danas, koji objavljuje tekst „Jedan novi primjer nerazumijevanja dijalektike“. Sva pisanja Ristića bila su uperena protiv pisaca socijalne literature, no oni sami, pod budnim okom KPJ-a, nisu htjeli ponovno započeti polemičke sukobe s Krležom. Kroz cijelo vrijeme KPJ drži suzdržanu stranu koja želi pomiriti dvije sukobljene strane. U sukob se, zbog zaštite ljevičarskih ideala, pridružio i Josip Broz Tito. Tito, kao generalni sekretar KPJ, nije mogao zanemariti važnost Krleže, a s druge strane nije mogao zanemariti politiku i važnost širenja ideološke propagande. Upravo iz Brozove intervencije možemo zasigurno zaključiti da se sukob ne temelji samo na pitanju književne estetike, već da politika i ideologija imaju veliku ulogu u sukobu na ljevici.

Cijeli sukob odvijao se kroz dva pitanja, pitanje umjetnosti i pitanje njezina služenja Partiji. Krleža se u samim počecima našao u revolucionarom ruhu i bio je preteča svim mladim piscima socijalne literature koji su ga cijenili. Nakon njegova takozvanog odudaranja od ljevičarskih ideja, piše Balade Petrice Kerempuha koje pokazuju da književnost može biti socijalno osviještena, a uz to i estetski prihvatljiva. Krleža je ideju marksizma i dalje koristio u svojim djelima kroz primjer groteske i sarkazma. Nedugo nakon polemizacije sa časopisom Književnik, Krleža ponovo spominje „Podravske motive“ o kojima piše u časopisu Pečat, zajedno s Markom Ristićem.

5. Sukob s „pečatovcima“

Nakon Plemena, Književne republike i časopisa Danas, Krleža pokreće časopis Pečat 1939. godine. Časopis je izlazio u Zagrebu od veljače 1939. do početka 1940. godine.⁵⁶ Književnici koji su stvarali i radili na časopisu bili su: Marko Ristić, Krsto Hegedušić i Miroslav Krleža koji je preuzeo uredništvo časopisa. Časopis je za Krležu imao posebnu zadaću koja i nije bila toliko nepoznata ako se prisjetimo napada na časopis Danas, pa i plamteću stihiju Plamena. Zadaća časopisa Danas bila je obrana Miroslava Krleže od napada Partije i njezinih suradnika. Cijeli tim suradnika časopisa vodio je oštre polemike protiv malograđanštine i neistina koje su prethodno izrečene protiv Krleže. Časopis je branio književnost i lice njezinih lijevih pristalica:

„Istinska lijeva književnost zato nastupa na dvije fronte: protiv lijevog kiča i nazoviljevih, tj. protiv nazoviljeve literature, koja književnosti samo šteti, a lijevu sramoti; protiv katoličke i nacionalističke desne literature, koja smatra da izvan korizme i njene prodike ništa ne postoji.“⁵⁷

Krleža, kao vrsni intelektualac, nije strepio pred brojnim osudama koje su pred njega stavljale partijske ličnosti. Koristeći ironiju i sarkazam sve ih je redom ušutkavao i ostavljao bez riječi. Posebice neprijateljski raspoloženi bili su Đivas i Zogović i s njima Partija koja je pokrenula svoj *tribun Umjetnost i kritika* kojem je jedini cilj bio gušenje Krležina Pečata.⁵⁸

Krleža se prije svega u časopisu dotakao desničarsko orijentiranog časopisa Hrvatska straža i cjelokupnog desničarskog crkvenog krila: „ironično primjećujući kako čitava marijanska i nabožna lirika Lendića i kompanije stoji još i danas (formalno) pod mojim (tj. Krležinim, op. p.) uplivom.“⁵⁹ Nakon

---

⁵⁶Kalezić, Vasilje. *U Krležinom sazviježđu*. „August Cesarec“: Zagreb, 1982. str. 26

⁵⁷Lasić, Stanko. *Sukob na književnoj ljevici 1928 – 1952*. Zagreb, Liber, 1970. str. 181

⁵⁸Lauer, Reinhard. *Miroslav Krleža - hrvatski klasik*. Naklada Ljevak: Zagreb, 2013. str. 89

⁵⁹Krležijana. Zagreb : Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1993.-1999. (Zagreb : Grafički zavod Hrvatske), str. 387

desničarskog rukavca, Krleža počinje udarati po socijalnim literatima poput Galagože i Tiljaka. Iako je prošlo dosta vremena od časopisa Danas i ponovnog pokretanja rasprave oko „*podravske motiva*“ Krleža ni u Pečatu ne odustaje od svojih tvrdnji i misli vezanih uz umjetnost te njezin status u društvu i krugu književnika. Ovdje smo se vratili iskonskim polemikama koje je Miroslav Krleža vodio protiv socijalnih literata, sukoba koji je opčinio književnike, a to je pitanje umjetnosti. Zanimljivo je, ali ne i začuđujuće, kako Krleža ne odustaje od tvrdnje kako je umjetnost za socijalne literature tendenciozna i politički podložna i svrhovita. Istodobno socijalnim piscima zamjera ideološku nedosljednost, a beogradskoj Našoj stvarnosti prigovara jer građanskog pisca poput Nušića pretvara u ljevičarskog idola.⁶⁰

Uz sve polemike s desnicom i ljevicom važno je spomenuti dva članka unutar prvog broja Pečata: „*Svrha Pečata i o njojzi besjeda te San i istina Don Kihota*“. Da bih programatski najvjernije opisao članak dovoljno je citirati njegov početak: „Od Pečata se očekuje čarolije pobjedonosnog pobilice, to jest časopisa, koji se rado bije, te već samom pojavom, kao s razlogom prodornim svrhu naše književne zbirke, polutanstva i krivovjerstva svakojakog, ogromno pobijanje i pokolj pojmova izaziva.“⁶¹

Nakon što je socijalnim literatima zamjerio ideološku vjerodostojnost ponajviše se osvrće na samu estetsku vrijednost djela socijalne tematike usko komentirajući Popovićeva djela koja naziva dječjima.⁶²

Nakon izlaska prvog broja Pečata, nisu izostale reakcije socijalnih literata. Iako su u prvome redu napada stajali M. Davičo, A. Humo i P. Perović, V. Kalezić smatra da je iza svih napada stajao R. Zogović.⁶³ Krleži se ponajviše prigovara njegova šutnja prema tragedijama malih pjesnika i njegov prigovor upućeni

---

⁶⁰Visković, Velimir. *Krležološki fragmenti*. Zagreb: Konzor, 2001. str. 157

⁶¹Krleža, Miroslav. "Svrha Pečata i o njojzi besjeda", *Pečat* 1-2(1939), str. 119-128

⁶²Isto. str. 121

⁶³Kalezić, Vasilje. *Ljevica u sukobu s Krležom*. Beograd: KIZ Trag, 1990. str. 188

velikim književnostima, kao što je socijalna literatura. Socijalni literati Krleži zamjeraju njegovo neslaganje i kritiziranje lijevih časopisa s obzirom na činjenicu da je u Pečatu okupio skupinu pisaca poput Ristića kojeg nazivaju „*nadrealističkim namesnikom*“ koji je zavolio Bretona.⁶⁴

Budući da se prašina polemika ponovo digla u zrak, reagirao je i generalni sekretar Josip Broz Tito u časopisu *Proleter* u članku *Trockizam i njegovi pomagači*.⁶⁵ Unutar trockista ne ubraja Krležu iz razloga što Tito želi Krležu na svojoj strani, strani Partije. No, Krleža nije šutio, stoga piše *Izjavu Miroslava Krleže* u kojoj brani svoje suradnike smatrajući da su sve osude protiv njih zapravo osude protiv njegova lika i književnog identiteta:

„Hajka koja traje danas protiv Pečata i pečatovih saradnika, M. Ristića i V. Bogdanova, uperena je protiv mene i smiješne fraze kako su Ristić i Bogdanov moralni i politički mrtvaci, da šire trockizam, da su odrodi, da se nalaze na drugoj strani barikade, da surađuju s agent provokatorima... da pripovijedaju idealizam i nadrealizam s prikrivenim političkim namjerama - sve te klevete i podvale uperene su direktno i isključivo protiv moje ličnosti i moga književnog djela.“⁶⁶

Daljnju analizu sukoba i polemika Krleža će objediniti u osmom i devetom broju Pečata u kojima objavljuje članak pod nazivom *Dijalektički antibarbarus*.

---

⁶⁴Krležijana. Zagreb : Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1993-1999. (Zagreb : Grafički zavod Hrvatske) str. 388

⁶⁵ Proleter 1 (1939)

⁶⁶ Pečat 5-6 (1939), str. 377

5.1. Dijalektički antibarbarus

Vrh sukoba na ljevici, ako ga možemo tako nazvati, bila je zasigurno objava Dijalektičkog antibarbarusa. Do pojave osmog broja, časopis je potpisivao cijeli niz pisaca iako se znalo da je iza svake rečenice stajao Miroslav Krleža. No, osmi i deveti broj časopisa potpisuje sam Krleža zbog izuzetne važnosti koju donosi isti. Članak je nastao kao reakcija na oštru kritiku ideološke produkcije časopisa Pečat Ognjena Price naslovljenu *Recepti, propisi i dogme*.⁶⁷

Sam pojam Antibarbarus nije posve jasan u diskusijama oko Krležina polemičkog spisa. Antibarbarus je zapravo jezični priručnik u kojem su propisani, opisani, opovrgnuti i zamijenjeni izrazi koji ne odgovaraju normi pojedinog jezika.⁶⁸

Kroz cijeli spis Krleža odbacuje optužbe da su njegovi suradnici na časopisu trockisti. Smatra da je došlo vrijeme da utiša glas Ognjena Price i Radovana Zogovića koji, Krleža smatra:

„...govore o stvarima u koje se ne razumiju“. Od danas branim dostojanstveno socijalne tendencije od diletanata i neću popustiti tako dugo dok ne sredim ove zbrke u pojmovima, u savjestima i književnim prilikama u okviru dijalektičkog krila naše lijeve, lijeve i napredne knjige, koju njeni samozvani branioci tako ustrajno brane od ljepote, od jasnih načela i od naprednosti, u ime istih principa koje negiraju.“⁶⁹

Početak tog polemičkog spisa započinje obraćanjem Ognjenu Prici koji je započeo polemike Krleže i njegova Pečata:

---

⁶⁷Brozović, Domagoj. *Sukob na književnoj ljevici u novohistorističkom ključu*. „Umjetnost riječi“ LIX (2015), 1-2, Zagreb, siječanj - lipanj, str. 7

⁶⁸Krleža, Miroslav. *Dijalektički antibarbarus*. Oslobođenje ; Zagreb : Mladost, 1983. str. 265

⁶⁹Pečat 8-9 (1934), str. 134

„Na međunarodnom pogrebu naše civilizacije, usred sablasne kadaverizacije svega što se zove moral i istina, u tom rastvornom ostrvljivanju drugarstva i simpatija, Izraz odlučio se da mi otpuje moralnu panihidu na usta svog dijalektičkog protojereja Ognjena Price, pa kad su me već tako lijepo omotali mrtvačkom ponjavom i zazvonili u moju počast pogrebnim zvonom, hajde da uzdignem glavu iz tog papirnatog odra, te da veleučenom Ognjenu Pricu objasnim da se repovi mjere samo mrtvim kurjacima, a ja ću ovu našu ezopovsku varijaciju već tako nekako izvesti da Pečat bude sit, a koza ne ostane cijela.“⁷⁰

Ponukan prošlim godina od samoga Plamena, Krleža se obogatio prijašnjim iskustvima, a ono glasi da glas jednog čovjeka ne znači apsolutno ništa. Dijalektički antibarbarus ne piše s namjerom da otkrije neistine u vezi s njim i Pečatom već da ljudima koji cijene njegovu književnost dokaže da nije književno umro.

Unutar cjelokupnih polemika u Dijalektičkom antibarbarusu za ovaj su rad važne one u kojima polemiziraju Krleža i Prica. Krleža Prici ukazuje na dijelove Marxove fraze, *da su revolucije lokomotive historije*; za koju smatra da je previše citirana te da je postala otrcana.⁷¹ Prica je u Receptima, propisima i dogmama Ristića nazvao *nep priznatim genijem* koji sanjari s ciljem izbjegavanja stvarnosti:

„Ova prilično pubertetska teorija nepriznatog genija koji je tuđ svima i vječito sam, provlači se još uvijek kao utjeha netaletovanim pjesnicima i jalovim maštanjima i sanjama naših palanačkih sanjara, iako biografija svakoga zaista velikog pjesnika i umjetnika pokazuje upravo suprotno.“⁷²

Prema Ognjenu Prici, Marko Ristić je sanjar koji luta od straha od završetka i njegove sudbine: „...od straha pred strmoglavljivanjem jedne epohe pobjegao u

---

⁷⁰Krleža, Miroslav. *Dijalektički antibarbarus*. Oslobođenje ; Zagreb : Mladost, 1983. str. 10

⁷¹Krleža, Miroslav. *Dijalektički antibarbarus*. Oslobođenje ; Zagreb : Mladost, 1983. str. 22

⁷² Isto. str. 18

luđačke sanje, u samoću pred lokomotivom, koji je reakcionaran tuđinac na ovoj zemlji....“⁷³

Krleža je stao u obranu Ristića kojeg je Prica optužio da promiče aristokraciju samo zato jer se na početku Don Kihota prisjetio davnih dana Španjolske i ugledao njezinu budućnost. Krleža za Ristića napominje:

„On kaže da je historija htjela da se u španjolskom građanskom ratu i na djelu pokaže kako je takozvana elita ne samo otimač kulture od naroda nego i neprijatelj same kulture! I upravo zato jer Marko Ristić vidi u smrti Federica Garcia Lorke historijski simbol uništavanja pučke kulture po takozvanoj eliti, zato Ognjen Prica zaključuje da Marko Ristić spada u one najtipičnije i reakcionarne predstavnike elite koji se otuđuju od masa i preziru puk kao pravi dekadenti i palanački sanjari.“⁷⁴

U polemikama Ognjena Price, Krleža vidi čisto nepoznavanje kulture, naglih i neistinitih izjava koje nanose štetu časopisu kojemu je jedina zadaća bila obrana čistih i pravih ljevičarskih ideja. Završni dio Dijalektičkog antibarbarusa doticao se ostalih protivnika Pečata koji su neistinama i jeftinim izjavama htjeli deplasirati časopis, odnosno riječ je o Radovanu Zogoviću i Milovanu Đilasu.

U zaključku svog spisa Krleža govori da nije riječ o politici, već o socijalnom neslaganju njegove „lijeve“ knjige i kako se uvijek treba obračunati s piscima koji šire dezinformacije i zamagljuju narodu oči. Dalibor Brozović u svome članku „*Sukob na književnoj ljevici u novohistorističkom ključu*“ napominje da je Miroslav Krleža u predratnim godinama svoga djelovanja, tridesetih godina, kroz cijeli sukob branio tradicionalne teme unutar socijalističkog društva čija je izgradnja na pomolu.⁷⁵

---

⁷³ Isto. str. 24

⁷⁴ Isto. str. 29

⁷⁵ Brozović, Domagoj. *Sukob na književnoj ljevici u novohistorističkom ključu*. „Umjetnost riječi“ LIX (2015), 1-2, Zagreb, siječanj - lipanj, str. 8

6. Povratak Krleže kroz časopis Republika

Nakon mnogobrojnih rasprava dolazimo do razdoblja odvijanja Drugog svjetskog rata u kojem se svojedobno politika podložila promjenama i reorganizaciji. Krleža se u to vrijeme mogao pridružiti pokretu partizana, no sam objašnjava kako to nije dobra opcija s obzirom na sukob koji se odvijao na književnoj ljevici. Poslijeratno razdoblje je obilježeno pokušajem mirnog razrješenja sukoba na ljevici. Najveće rasprave razdoblja Drugog svjetskog rata vodili su Milovan Đilas i sam Miroslav Krleža. Bilo je to vrijeme uspostavljanja novog društvenog sustava te je Krleža itekako bio potreban u njemu kako bi se kulturna pitanja što bolje integrirala u sustav. Pokretanje časopisa Republika imalo je veliku ulogu uključivanja Krleže u novi sustav. Važnu ulogu integriranja Krleže u literarna pitanja imao je Joža Horvat koji je održao govor usmjeren protiv njega 1944. godine na Kongresu kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom.

Već u prvom broju Republike objavljen je Krležin članak pod nazivom Književnost danas. Objavljivanje članka Književnost danas bilo je Krležino prvo očitovanje u javnost od gašenja Pečata 1939. godine. Nestrpljivo se iščekivalo Krležino obraćanje povodom izlaženja novog časopisa i novog društvenog uređenja. Krležini stavovi vezani uz umjetnost nisu se drastično izmijenili, no sam priznaje da će se podložiti i prihvatiti novi sustav.

Iako prihvaća novi sustav političkog uređenja, ne odustaje od funkcije umjetnosti jer, kako sam kaže, bez umjetničke riječi i stila svaki socijalni angažman nema smisla te postaje fraza:

„Kao svjedok ovog ukletog vremena pred budućim pokoljenjima, književnost naša danas treba da bude svjesna svojih izražajnih sredstva, bdijući postojano nad tim, da joj se izražajno sredstvo ne izrodi u frazu. Fraza pretvara ljudsku riječ u

svrhu, a osjećaje u kalupe, u sheme, u klišeje; fraza od najplemenitijih zamisli stvara hijerarhiju crkve i klepet kostura u skupocjenim brokatima.“⁷⁶

Krleža je cijelo vrijeme pokušavao ukazati na funkciju umjetnosti bez obzira na politička previranja. U eseju „Književnost danas“ naglašava utilitarističku funkciju književnosti.⁷⁷ Iako piše o bratstvu i jedinstvu naglašavajući važnost partizanskog pokreta, još uvijek nije odustao od svojih misli i teza koje su se odnosile na „podravske motive“. Krleža je u godinama poslije rata ukazao da ne odustaje od artizma i funkcije umjetnosti bez direktnog uplitanja politike, no s vremenom je zbog politike u državi morao te stavove ublažiti.

---

⁷⁶ Republika 1-2, 1945. str. 139-160

⁷⁷ Brozović, Domagoj. *Sukob na književnoj ljevici u novohistorističkom ključu*. „Umjetnost riječi“ LIX (2015), 1-2, Zagreb, siječanj-lipanj, str. 142

7. Završne godine sukoba na ljevici

Pojedini teoreričari smatraju objavu Književnih svezaka završetkom sukoba na ljevici, no Stanko Lasić tvrdi drugačije. Iako u razdoblju dominacije socijalističkog realizma (1945. - 1948.) nije bilo prijašnjih sukoba, dubinske naslage bile su „prožete oštrim konfrontacijama.“⁷⁸ Daljnjih sukoba između Miroslava Krleže i Partije nije bilo, a službeni je umjetnički pravac bio socijalistički realizam još od 1934. godine. Isti se kasnije proširio i na Jugoslaviju. Nakon Rezolucije Informbiroa, 1948. godine održan je peti Kongres KPJ na kojem se Jugoslavija sa svojim predstavnicima zalaže za slobodu i samostalnost. Staljin je takvo što osudio i prozvao Jugoslaviju zbog izdaje. Izlazak iz političkih i propagandnih okvira označuje novu epohu književnosti Jugoslavije lišenu utjecaja politike. Sljedećih je godina došlo do promjene na polju književnosti i sam se sukob prema Stanku Lasiću privodio kraju. Književni pravac, socijalistički realizam, na Trećem kongresu saveza književnika Jugoslavije koji se održao 1952. godine u Ljubljani, izmijenjen je i ublažen s obzirom na njegovu političku funkciju. Godine 1949. dolazi do preinaka u kojima se staljinistički socijalistički realizam otvara tezama socijalne literature. Književnost, umjetnost više nije u pukoj funkciji ideologije i političke propagande.

Kao odgovor na tadašnju funkciju književnosti, na 3. kongresu saveza književnika Jugoslavije u Ljubljani, Krleža u svome Ljubljanskom referatu piše da umjetnost: „...treba da se ostvari na svim sektorima socijalističke kulturne djelatnosti, a naročito književnosti, što je, mislimo, jedan od najosnovnijih preduslova za izgradnju naše socijalističke kulturne svijesti. Jedan od glavnih zadataka naše književnosti i naše književne kritike bio bi da ne vodi diskusije o generalnoj liniji širokopotezno, na obrani nekih materijalističkih misaonih i metodičkih principa,

---

⁷⁸Lasić, Stanko. *Sukob na književnoj ljevici 1928. – 1952.* Zagreb, Liber, 1970. str. 246

nego da primjenjujući analitičku metodu uđe u detaljno stvarno ispitivanje vlastite konzervativne svijesti u svim njenim vidovima i nijansama, kao i u svim trikovima i načinima.“⁷⁹

Potporu Petom kongresu potpisali su intelektualci koji su ujedno najavili novu epohu jugoslavenske književnosti, drugu modernu:

„Da se situacija mijenja i da se dogmatske estetske postavke socrealizma dovode u pitanje upravo nakon sukoba sa Staljinom, potvrđuje grupni polemički Odgovor jugoslavenskih književnika sovjetskim književnicima F. Glatkovu, N. Tihonovu i drugima u Republici u broju 2 i 3, V (1949) koji, između ostalih, potpisuju i hrvatski književnici i intelektualci, npr. Ivo Andrić, Antun Barac, Viktor Car Emin, Ivan Dončević, Marin Franičević, Vjekoslav Kaleb, Jure Kaštelan, Miroslav Krleža, Ranko Marinković, Vladimir Nazor, Petar Šegedin, Ervin Šinko, Grigor Vitez i dr. Potpisani intelektualci daju jasnu potporu individualnoj inačici socijalizma koju predlaže KPJ, negiraju sovjetske optužbe za skretanje Jugoslavije u dekadentni kapitalistički imperijalizam te jasno osuđuju Rezoluciju Informbiroa.“⁸⁰

Iako naizgled riješeno pitanje književnosti i politike, pred političke predstavnike Jugoslavije i pisce stavljen je težak zadatak u kojem se moralo opravdati udaljavanje od Staljina i SSSR-a, a opet trebalo je pronaći način kako ostati u okvirima estetike socrealizma. Svemu tome na kraju je pomoglo Staljinovo udaljavanje od Marxove filozofije što je piscima olakšalo pisanje i zadatak opravdavanja izlaska iz pakta sa Staljinom.

Stanko Lasić smatra kako je u tim godinama Krleža postao središtem društvenih i umjetničkih zbivanja te time označava kraj Krležinog sukoba na ljevici.

---

⁷⁹Visković, Velimir. *Sukob na ljevici : Krležina uloga u sukobu na ljevici*. Beograd: Narodna knjiga-Alfa, 2001. str. 107. - 108.

⁸⁰Visković, Velimir. *Sukob na ljevici : Krležina uloga u sukobu na ljevici*. Beograd: Narodna knjiga-Alfa, 2001. str 12 – 13.

8. Zaključak

Tema diplomskoga rada bila je teorijski prikazati ulogu Miroslava Krležu u poznatom sukobu na ljevici. Cijeli je rad koncipiran na pronalaženju podataka u relevantnoj literaturi te analizi istih. Početak rada odnosi se na uvod u sam sukob na ljevici, a to je uvod u tadašnju književnost, književnost socijalizma. Cijela jugoslavenska književnost stvarana je prema uzoru na sovjetsku književnost te je nelogično o istoj govoriti bez doticaja s književnosti SSSR-a. Budući da govorimo o sovjetskoj i jugoslavenskoj književnosti, potrebno je progovoriti i o ideološki obojanoj književnosti kakva je i bila zbog društveno-političkog uređenja.

Miroslav Krleža kao središnje lice sukoba na ljevici odredio je tokove stvaranja književnosti prema vlastitom nahođenju i sveopćim književnim putevima. Kao pojedinac, uz skupinu suradnika na časopisima, bio je posve sam protiv svih. Kroz cijeli sukob ostao je dosljedan svojim konceptima i svojim mišljenjima, iskusno se suprotstavljajući velikim političkim i književnim licima. Žustro i revolucionarno nastrojen od Plamena i Književne republike do samoga Pečata i završne Republike, Krleža brani umjetnost od ideologije umjereno i postupno. Već u samim počecima počinje sukob s nadrealistima koji su prema njemu ljudi i pomahnitali, a svoje je ruke imao u formiranju socijalne poetike još od Plamena i njegova tadašnjeg borbenog duha. Najviše polemika doživio je u Pečatu gdje je strastveno i osobno branio svoje suradnike, ali i vlastito ime od neistina koje su izrekli ekstremni pobornici lijeve ideologije.

Nakon Pečata može se uvidjeti medijski slabija Krležina eksponiranost, no već nakon pet godina ponovno ustaje u Republici preko koje miljeništvom Josipa Broza Tita ostvaruje svoje ideje vezane uz sukob i koncepciju književnosti. Samim uplitanjem Tita i ondašnje ideologije vidljiv je ne samo estetski i poetički sukob, već i ideološki. Na kraju sukoba slijedi opis Petog kongresa koji je označio raskid politike sa Staljinom i početak nove književne epohe u Jugoslaviji.

Miroslav Krleža, kojeg Cvijetko Milanja u svojoj knjizi „*Hrvatsko pjesništvo 1900. – 1950.*“ oslovljava posljednjim kartezijskim intelektualcem, zauzima središnje lice u sukobu na ljevici i time ostvaraju svoje „ja“ u jugoslavenskoj književnosti.

9. Sažetak

Miroslav Krleža amidst the Conflict on the Literary Left

Rad prikazuje teorijski pregled književnosti socijalizma u vrijeme sukoba na ljevici te ulogu Miroslava Krleže kao središnje persone unutar istoga. Također, rad se bavi problematikom dviju sukobljenih strana unutar sukoba, problematikom ideologije, politike i same funkcije književnosti. U radu je predstavljena uloga časopisa i različitih književnih propagandi u svrhu razrješenja sukoba. Osim navedenoga, predstavljena je uloga političkih i književnih lica početkom i sredinom dvadesetog stoljeća. Kraj rada donosi pregled Krležinog političkog i književnog rada te daljnji razvoj sukoba.

Ključne riječi

književnost, politika, socijalizam, socijalna literatura, nadrealisti, Miroslav Krleža, časopis, sukob, ideologija, proletarijat.

10. Literatura

Bogdanov, Vaso. *Politička i moralna strana lijeve hajke na Krležu*. Zagreb, 1940.

Flaker, Aleksandar. *Sovjetska književnost 1917 – 1932*. Naprijed: Zagreb, 1967.

Franičević, Marin. *Pisci i problemi*. Kultura: Zagreb, 1948.

Hegedušić, Krsto. *Podravski motivi: trideset i četiri crteža; s predgovorom Miroslava Krleže*. Minerva: Zagreb, 1933.

Kalezić, Vasilje. *Pokret socijalne literature*. Narodna knjiga-Alfa: Beograd, 1999.

Kalezić, Vasilje. *U Krležinom sazviježđu*. Biblioteka Kritika i esejistika: Zagreb, 1982.

Kalezić, Vasilje. *Ljevica u sukobu s Krležom*. KIZ Trag: Beograd, 1990.

Kolanović, Maša. *Udarnik! Buntovnik? Potrošač: Popularna kultura I hrvatski roman od socijalizma do tranzicije*. Naklada Ljevak: Zagreb, 2011.

Krleža, Miroslav. *Dijalektički antibarbarus*. Mladost: Zagreb, 1983.

Krleža, Miroslav. *Eseji, studije i putopisi*. Prosveta: Zagreb, 1966.

Krleža, Miroslav. *Moj obračun s njima*. Mladost: Zagreb 1983.

Krležijana. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1993-1999. (Zagreb : Grafički zavod Hrvatske)

Lasić, Stanko. *Sukob na književnoj ljevici 1928 – 1952*. Liber: Zagreb, 1970.

Mađarević, Vlado. *Književnost i revolucija: prilog analizi sukoba na književnoj ljevici*. Biblioteka Kritika: Zagreb, 1974.

Mataga, Vojislav. *Kritika i ideologija*. Školske novine: Zagreb, 1995.

Visković, Velimir. *Krležološki fragmenti*. Konzor: Zagreb, 2001.

Visković, Velimir. *Sukob na ljevici: Krležina uloga u sukobu na ljevici*. Narodna knjiga-Alfa: Zagreb, 2001.

Zogović, Radovan. „*Na poprištu*“: *književni i politički članci, književne kritike, polemike i marginalije*. Kultura: Beograd, 1947.

ČLANCI

Brozović, Domagoj. *Sukob na književnoj ljevici u novohistorističkom ključu*. „Umjetnost riječi“, 1-2, Zagreb, siječanj-lipanj, 2015.

Peruško, Ivana. *Čudovišni SSSR i mitska zemlja Jugoslavija*. izvorni znanstveni članak

INTERNETSKI IZVORI

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56924>, Leksikografski zavod Miroslav Krleža

<http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2121>

http://newpolis.org/files/sukob_na_ljevici_v._viskovic.pdf